

Ami eltűnt, és ami megmaradt

(Az ötvenéves Vigilia ünnepére)

Évtizedek múltán visszaforgor velünk a színpad.

Ma egy saroknyira lakom a Szentkirályi utcától, naponta járok el arra; 1940 őszen egy nyurga nyolcadikos gimnazista kanyarodott be a Rákóczi útról, hogy megkeresse a 28-as számban az Élet szerkesztőségét. Táskájában, a latin olvasó-meg a fizikakönyv mellett kézíratai – az önképzőkört kinőtték már, de hogy ki-nyomtatásra érettnek találtnak-e...?

Fiatal ember volt a szerkesztő, Thurzó Gábor. Szemüvegének ironikus csillanása is elárulta: mintha tíz év előtti önmagát méregetné bennem. Mindenesetre ott tartotta a verseket, s mikor úgy két hétre rá bementem érdeklődni, átnyújtotta a friss számot. Benne volt az egyik.

Számomra így és itt kezdődött.

Nemcsak azért, mert először adták közre diákkori kísérleteimet – én persze java termésenként tartottam őket számon –, de ezzel egyszeriben belépttyantam az áhított szerkesztőségi légkörbe, egymás után kerültek elém az ifjú, hasonlóan elszánt írójelöltek, az addigi láthatatlan sors- és vetélytársak, hogy megmérés-sünk, kiderüljön az igazság. Tévedés nem eshet, azt fogadják csak el, aminek helye van a lapban! A hely pedig kevés, mi sokan vagyunk, a tárgyilagos szerkesztői verdikt dönt. Szorongón néztünk szembe azokkal, akik már megjárták ezt az utat, polgárjogot szereztek az írástudók világában, s mi már hozzájuk kopogunk be.

Az induló nemzedék lassan alakot öltött. Addig én egyedül Mátyás Ivánt ismertem közös barátok társaságából. Mihelyt kiderült, hogy neki a próza az anyanyelve, nekem a líra, zavartalan lett köztünk az egyetértés. Az Élethez föl járt ő is. Szűkrefogott, erősen atmoszférikus novelláit, melyekben alig történt valami, egy-egy csipkelődő megjegyzéssel bár, rendre közölte Thurzó. Ugyanaz a horzsoló kedélyesség volt a hangjában, mikor bemutatott egymásnak bennünket a gyerekképét roppant határozottsággal ellensúlyozó Rába Györggyel:

– Két ifjú költő!

Aztán egy napon ott volt Pilinszky János – de valahogy másképp: már a lap-hoz tartozott, talán mint segédszerkesztő, de ez mit sem változtatott közvetlen, halk és átható egyéniségén.

Más alkalommal komoly, nagyon összefogott fiatalember toppant be: Kéry László, angolszakos tanárjelölt Debrecenből – novellát hozott.

Ki mindenki fordult meg abban a két keskeny szobában! (A hátsóban a rajzoló Janovits István tanyázott.) Sereglétek a heveny ólommérgezés fertőzöttjei: lírikusok, novellisták, kritikusok, esszéírók, csupa majdani és leendő – egy-egy dél-előtt a holnap várótermévé tágultak tőlünk a falak. Hegedűs Zoltán csontos arca rémlik föl, Örvös Lajos, aki már buzgón járta a szerkesztőségeket, a nemrég Pestre került s kissé tanácstalan Dékány Kálmán, s hányan még, akikről magamnak is alig adhatok számot: nevek és arcok ködlenek elő, elfakult hívó szók, egy-két megjelenés után visszahullva a feledésbe.

De a legélesebb kép: nemzedékünk regényes garabonciása, Végh György, amint látványos elesettségében, télen-nyáron sálba, nagykabátba bugyolálva beállít, maga a vásott és tündéri kaland: valahonnan érkezett s valahová tart, ahová mi az orrunkat sem dughatjuk be. Valamennyiünket megelőzve ő tört be elsőnek az irodalmi köztudatba. Kicsit fölnéztünk rá, kicsit irigyeltük: az elismert, sikeres fiatal költő! Méltán volt az. Személyisége és lírája szétválaszthatatlanul egynemű és őszinte: versei ifjúságunkat hozzák vissza, hőskorunkat, a valahavolt Budapestet.

Most látom, hogy amiről írnom kellene, a Vigiliáról még egy szó sem esett. De a történetek valamivel az elejük előtt kezdődnek, s nem könnyű elszakadnom a korai, legmélyebben bevésődő emlékektől. A rögtönzött seregszámla pedig már a folytatásra utal, az elősoroltak java része hamarosan a Vigilia munkatársa lesz; az idén félszázados jubileumához érő irodalmi folyóirat első évtizede egybeesik a mi indulásunkkal, mikor még minden egyes publikációnkat eseménynek éreztük. Nevünk itt is, ott is fölbukkant egy-egy vers, novella, könyvismertetés alatt, megjelentek a vékony – és javarészt saját kiadású – verseskötetek, az első karcsú kisregények, a napi- és hetilapoktól eljutottunk a rangosabb folyóiratokhoz.

Furcsamód kiesett emlékezetemből, hol kerültem kapcsolatba a Vigiliával. Hiányzanak a topográfiai mozzanatok: egy lépcsőház, egy előszoba, az ajtóra szerelt tábla. Ez a lap nem kötődik szerkesztőségi helyiséghez, mint a Gólyavár-beli Diárium, vagy a legendás Nyugat falait, íróasztalait is megőrző Magyar Csillag az akkori Vilmos császár úton. Inkább a szerkesztőt, egyben laptulajdonoskiadót, a piknikusan nyájas Possonyi Lászlót idézi fel bennem. Nyilván valamelyik kávéházban kereshettem meg, a régi irodalmi élet megnyugtatóan személytelen s oly otthonos közegében. Szívesen fogadott, azzal a fidélis bizalommal, mely azonnal föloldotta feszengésemet. Kissé szétszórt és derűs lényéhez természetesen illett, hogy egy degesz aktatáskával pótolja a kézirat-gyűjtő apparátust. 1941 végétől folyamatosan közreadta verseimet, majd kedvet csinált hozzá, hogy recenziókat is írjak, így a következő két-három évfolyamban sűrűn fordultam elő.

Bejáratos voltam már Schöpflin Aladárhoz – a Franklin Társulat Egyetem utcai épületében csöppnyi szobája volt, a tisztelettől a szék peremén mertem csak ülni előtte. Zord, mozdulatlan, homokszínű arca, fehér bajusza, szűkrevont, éles pillantású szeme, dörmögő hangja belémfojtotta a szót. De úgysem nyithattam ki a számat, míg kéziratomba mélyedt. Kiválasztotta egyik versemet a Tükör számára, majd egy-két év múlva már átírányított a Magyar Csillaghoz.

Egy másik csöppnyi, cellaszerű lektori szoba jelenik meg előttem, a Révai Testvérek Vadász utcai székházában: Rónay Györgyé. A közvetlenül előttünk járó nemzedékből ő fordult a legnyíltabb érdeklődéssel felénk; 1943-ban alapított, negyedéves szemléjük, az Ezüstkor lírai rovatának gazdája volt. Gáncstalan költő, műfordító, európai horizontú regényíró és esszéista. Zárt, szigorú tisztasága; pontos ítélete, fegyelmezett és érzékeny egyénisége vonzott maga köré bennünket. És ez a mágneses erő később sem csökkent, mikor az Ezüstkor két remek szám után megszűnt.

Ekkor már többről, másról, általánosabb kérdésről volt szó: az írói magatartásról, a kezünkben tartott toll makulátlanságáról. Mert amint váratlan gyorsasággal a céhen belül találtuk magunkat, növekvő súllyal nehezült ránk az írástudók felelőssége. Aki adott magára, megválogatta, melyik orgánumban szólal meg.

Örvénylött körülöttünk a világ. Mióta Magyarország a sokat ígérő „nem hadviselő” státus helyett belekeveredett a háborúba, a cenzúra katonai jelleget öltött. A szerkesztői munka mindinkább a veszélyes vizeken járó hajóséhoz vált hasonlónak.

A Vigilia közvetlen módon sosem politizált, de az egyetemes humánus, a keresztény erkölcsi rend szelleméhez hűnek kellett maradnia. Távol tartva a divatos koráramlatokat, a nemzeti, faji gyűlölködést, az időtálló értékek megőrzésére törekedett. Ugyanakkor nem mondott le róla, hogy minél szélesebben mutassa be a kortársi irodalmat. Szinte csak kapásból sorolva, a hitvalló katolikus írókon kívül Tersánszky, Fodor József, Benedek Marcell, Jankovich Ferenc, K. Grandpierre Emil, Kodolányi, Ottlik, Sőtér, Tatay, az erdélyiek közül Bartalis, Szemlér, Horváth Imre írásaival találkozunk oldalain.

A tizedik évfolyam már csonka: a német megszállás történelmi napja után a lap önként elhallgatott. De sokat mond az 1944 márciusi, utolsó szám három tanulmánya: P. Claudelről, J. Maritainról és J. Giraudoux-ról – hódolatul a letiport Franciaország, a szabadság előtt.

Olyan korszak jött el, melyben a törvényen kívül helyezett emberiség helyét a hivatalosan irányított embervadászat vette át. Csak fokozatai voltak az elaljasodásnak és a szerencsétlenségnek. S olykor egy-egy világitó példája a bátorságnak és önfeláldozásnak.

A fölszabadulást ki egy-egy budapesti óvóhelyen érte meg, ki frontszökevény-vagy hadifogolyként, és sokan – a legkülönbek közül – sehogyan sem. Riasztó volt az irodalom elvesztése, főképp a közép- és népművészeté. Nem megtizedelve, de jóformán felényire apadtan érték meg a békét. S akik örökre eltűntek a negyven körüliekből, azóta – befejezetlen életművükkel is – a halhatatlanságba nőttek.

Az országos pusztulásnál csak az újrakezdés lendülete volt nagyobb. A túlélők, maguk sem értve, hogyan maradhattak meg, ujjongón fedezték föl egymást. Soha olyan tág kortyot a friss levegőből, soha olyan kék eget, melyről elsöpörték a bombázórajokat! Soha annyi jóra való elszánást, és soha akkora egyetértést a hazai irodalomban!

Mozgott minden. Egymás után indultak az új vagy föltámadó lapok, folyóiratok. Elsőként Debrecenben, a demokratikus kormány székhelyén, az Ady Társaságé, a Magyarok. Főszerkesztője a költő-egyetemi tanár Juhász Géza, és szerkesztője az a régi, debreceni bölcsész, Kéry László! Majd a Válasz, Illyés Gyula vezetésével, s a végre nevéhez méltó Új Idők Kassák Lajos és Fodor József irányítása alatt; az addig föld alá szorult kommunista irodalom is színre lép a Fórummal, szerkesztője Vértesszékely György. Az egyszeriben nagykorúvá érett negyedik nemzedék, a miénk is szóhoz jut, megalakul saját orgánumunk, az Újhold, az esszéista-kritikus Lengyel Balázs szerkesztésében.

Lassan a hadifoglyok is hazatérnek köztünk, nyugatról Pilinszky, keletről Rába. Az alapélményül kapott megrendülés után olyan jelentős új költők szólalnak meg, mint Nemes Nagy Ágnes, Szabó Magda, Lakatos István, Darázs Endre, Jánossy István.

A Vigiliára várni kell még egy darabig. 1946 végén kel új életre, külseje megváltozik, terjedelme megnő, ismét szabad, de korántsem egyszerű körülmények között folytatja igazán nem röstellni való hagyományait. A szerkesztést Sík Sándor és Juhász Vilmos veszi át, s a nevükkel fémjelzett, rövid időszak úgy rögzült bennem, mint a Vigilia kiteljesedése.

Sík Sándor átható szellemi sugárzása, mélységes hivatástudata a természeti jelenségek erejével ragadott meg. Fehér haja, nyílt arca, mélyrenéző, kék szeme maga az egyszerűség, de milyen összetett, sokoldalú adottságok csillantak meg benne! Költő és tudós, a szépség avatott ismerője, a maga végtelen befogadó és beleérző képességével. Szerény és igénytelen, mert olyan gazdagság van birtokában, hogy nem győzi szétosztani. A szolgálat lényének belső parancsa: nemzedékeket nevelt föl a magyar irodalom számára, a „Szegedi Fiatalok”-tól napjainkig ér ez a láncolat. Csak a szeretet és alázat híhet így az emberben, a tehetségben, a

művészet hatalmában. S ezzel serkentett bennünket legkülönb teljesítményünkre, hiszen nem csúfolhattuk meg bizalmát. Kitűnő társa volt munkájában az óriási fölkészültségű, lexikális agyú és vajszívű Juhász Vilmos, ma is hálásan emlékezem rá.

A döntő történelmi-társadalmi fordulatot őszinte egyetértéssel fogadták mindketten, s ugyanilyen nyitott volt érdeklődésük a legmodernebb irodalmi, filozófiai áramlatok iránt.

Ez a friss szerkesztői szemlélet tükröződik a lap elevenségén, színességén is. Mind többen dolgoznak a Vigiliában: a költők közül Szabó Lőrinc, Berda József, Jékely Zoltán, esszét ír Cs. Szabó László, színháztudományi tanulmányt Galamb Sándor, Németh Antal, filmelméleti cikkeket Nemeskürty István, kritikákat a fiatal irodalomtörténész, Vargha Kálmán. A kapuk tágra nyitva, igazán nem vádolható aprólékos, szűkeblű szempontosdival az új Vigilia – ahogyan a régi sem. A folyóirat irányításába mind jobban bevonja Sík Sándor Rónay Györgyöt és Thurzó Gábort, ezzel is kifejezve, hogy a tiszta irodalom és a jövő számára kívánja megőrizni a gondjára bízott hasábokat.

A jövő felhőtlennek látszott. Legalábbis előttünk, akik – boldog zöldfülűek! – úgy éreztük, a kiállott megpróbáltatás után végre nekivághatunk a zavartalan, emelkedő pályának, minden egyéb rajtunk múlik. A fölszabadulás a visszanyert személyiség önrendelkezési jogát jelentette, mintha szüntelen tavaszban élnénk. És tavaszra esett, 1947 mámorító tavaszára az az egri-Vigilia fölolvásó-kirándulás is, amelyre Sík Sándor meghívott bennünket. A lidérces tegnaptól örökölt szorongással léptünk elé Mándy Ivánnal, hogy emlékeztessük dadogva-megismételgetőzön: ő kálvinista, én lutheránus vagyok, nem tudjuk, rendjénvaló-e, ha velük tartunk. Sándor bácsi csodálkozón meredt ránk, tán a karját is széttárta:

– Ki kérdezte tőletek, melyik felekezethez tartoztok? Együtt dolgozunk, együtt írjuk a lapot, és amit csinálunk, sokkal egyetemesebb, hogysen a mátrikulák döntenék el, ki illik közénk! Ti megtaláltátok a helyeteket a Vigiliában, és mi örülünk ennek, tehát velünk jöttök!

Az a három májusi nap a székesegyház, a legendás vár, a minaret, a történelmi környezet díszletei között, a fejedelmi vendéglátás, a fölolvásó délutánok és estek remek fogadtatása, a tűzkortyú egri borok, az éjjel-nappali baráti együttlét úgy tűnik vissza most, mint ifjúságunk nagy, ünnepi jutalomjátéka. S mert megismételhetetlen, magába gyűjti azoknak az időknak napfényes édességét, ahogyan egyetlen szőlőszem a teljes nyarat. Szikrázó pillanattá kristályosodik az időben, a boldogság ritka, sűrű pillanatává, melyet ott, helyben fölismerünk s kicsit beleszédülünk a fölismerésbe. Jóval később ébredünk csak rá, hogy már hátunk mögött sötétlett a „soha többé” árnyéka.

Még másfél évig éltünk, írtunk, tervezgettük a holnaputánt ártatlan remények közt, aggodalom nélkül. Jómagam hamarosan a Magyar Művészeti Tanácshoz kerültem, a század egyik óriásának, Kassák Lajosnak szellemi körébe, jelen lehettem az Alkotás megindulásánál és megszűnténél. Írtam oda is, a Vigiliába is, dolgozhattam a Magyarokba és az Újholdba vagy a Válaszba, anélkül, hogy bármelyikhez hűtlenné váltam volna, mikor ragaszkodtam a magamhoz való hűséghez. Az 1945-től 1948-ig terjedő periódusra afféle aranykorként gondolok vissza nemzedéktársaimmal együtt: az irodalom valóban demokratikus köztársaság volt, a nagy öregek, a derékhadbeliék s a kifejlődő fiatalok sokszínű testvérisége. Szerkesztőségek, kávéházak törzsasztalainál találkoztunk, kifogyhatatlan beszélgetések, tiszta szándékú viták lázában, éjszakába nyúló séták meghittségében. Türelmetlen sietséggel jelentettük meg újabb verses-, novellásköteteinket, nem sejtve még, hogy palackpostát vetünk az áradatba – hosszú évekre szóló utolsó üzenetet.

Bezúdultak hozzánk a hidegháború szelei, a hazai égbolt is elborult, kíméletlen szigorral sújtott le az egész társadalomra az uralomra jutott dogmatikus önkény. Mi volt ebben az általános sorscsapásban a mi egyéni hajótörésünk? Nem illett rá szót vesztegetni. Csakhogy a befagyott szájú író létében szűnt meg.

„Most pedig elnémulunk” – dűnnyögtük a ránkszakadt csöndbe. Akkor már nem maradtak ábrándjaink: ez a némaság sokáig tart majd. Megérjük-e valaha, hogy föloldódjék...? Talán csak a harmincon aluliak biológiai optimizmusa hajtott tovább. Lehet, hogy álmoztuk csupán azt a kurta haladékot, két nemzeti szerencsétlenség között, míg otthon éreztük magunkat az ocsúdó városban? Újra oda hullottunk a senkiföldjére, szűkszemű gyanakvás űzött ki, mert gyanútlanul hinni mertünk.

A Vigiliától az 1949-es évváró számban „Magánbeszéd” című versesemmel búcsúztam:

*Az út mentén micsoda fák
mily páros gyászmenet
kíséri
az eltűnőt ki percenként leszek.*

Nem voltam már magyar író – a szövetségből kizártak.

A Művészeti Tanácsot rendeletileg eltörölték. Akár a tegnapi világot. Nem volt érvényes többé. Én sem.

LENGYEL BALÁZS

Ötvenes évek

Hogy meddig tartottak az ötvenes évek? A hetvenes évekig. A matematikát az élet korigálta – legalábbis számunkra. Az ötvenes évek Vigiliája vékony, semmi füzet volt. Iskolások jobb papíron, jobb füzetet vesznek ma maguknak firkáláshoz. De ez a semmi füzet nekünk nem firkálásra volt jó. Vagy dehogynem: belefirkáltuk az életünket, amit belőle lehetett – jobb papírunk se égen, se földön nem lévén.

Társaságunkban Rónay ült az asztalfőn – mindig ott, még ha kávéházi kerek asztal volt is. Vagy négyszögletes, négyzet alakú, melynek tudvalevően minden oldala egyenlő. De akkoriban a geometria se stimmel. Ha egy kéziratra, egy Mándy-novellára, Pilinszky-versre azt mondta: „Lehozom a Vigiliában”, akkor az a kézirat átlényegült, úgy ahogyan előbb is, utóbb is, mondjuk így: stimmelő időkben, a kezünkben kiadva természetes módon át szokott olvasmánnyá lényegülni. De az ötvenes években az volt a csoda, ami másként természetes. Ha azt mondta Ottliknak: „Írd meg, leadom”, megesett a még nagyobb csoda: Ottlik megírta. No nem könnyen, sok huzavona, átkozódás, dühöngés után, de meg. Nem tudom, honnan volt Rónayban ekkora türelem, a szeretet ekkora türelme?